

Editör'den

SELİM KARAHASANOĞLU

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of History

(selim.karahasanoglu@medeniyet.edu.tr), ORCID: 0000-0002-6112-730X

Karahasanoğlu, Selim. "Editör'den." *Ceride* 2, no. 1 (Haziran/June 2024): sayfa/pp x-y.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12634575>

Münîb isyân-ı girdaba düşüp garka karîb olmuş,
İder feryâd u efgâni, halâsına kıl esbâbı.

Ta'n idüp dirsem feleğe, saldın bizi sen cevrine,
Yandırsın kadere, sen sabreyle gönül sabreyle

...

Kaderle olduk hicrâne, buldular bize bahane,
Sürdüler birkaç diyâre, yalnız beni Trabzon'e

Ne bir mûnis ne dildâre, tenhâ düştük bu diyâre,
Söyle nedir buna çâre, sabreyle gönül sabreyle.¹

1727'de Saraybosna'dan Trabzon'a sürgün edildiğinde böyle feryat ediyor Ahmed Münib, Berlin Eyalet Kütüphanesi'nde karşıma çıkan nâle'sinde.² TÜBİTAK araştırma projemiz, Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserlerin araştırılmasını kapsadığından yurt dışı kütüphanelerde konumuza ilişkin eserleri tespit edebilmek için "Osmanlı Ben-Anlatıları: Alman Arşiv ve Kü-

1 Ahmed Münib'in nâle'si: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2617, vr. 30b.

2 Nâle kelimesinin anlamını sözlükler, "inleme, inilti, feryad" şeklinde vermektedir ki, tüm metin de bu unsurlarla doludur.

tüphanelerinden Yararlanmak” [Ottoman Ego-Documents: Benefiting from German Libraries and Archives] başlıklı Alexander von Humboldt projemiz önem arz ediyor. Ocak-Şubat 2024'te Almanya'nın Münih kentinde bulunan Bayerische Staatsbibliothek, yazma eser koleksiyonları bakımından zengin kütüphanesi ile Erfurt Üniversitesi'ne bağlı Gotha'daki Herzogliche Forschungsbibliothek ve son olarak Staatsbibliothek zu Berlin'e gittim. Berlin'in Doğu yazmaları konusunda çalışan kişiler için şöhreti malumdur. Münih benim kararımı. Gotha'ya gitmem gerektiğini bana söyleyen ise, elan Berlin Freie Üniversitesi Friedrich-Meinecke Enstitüsü öğretim üyesi, vaktiyle Erfurt Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Alexander Schunka olmuştur. Schunka'nın bana 2017'de yaptığı bu öneriyi 2024'te, Alexander von Humboldt Vakfı'nın mezun imkanları sayesinde yerine getirebildim. İyi ki de getirmişim. Zira, Gotha araştırma seyahatim oldukça verimli geçti, Münih ve Berlin de öyle. Her yazma eser kütüphanesindeki koleksiyonların oluşmasında öne çıkan isimler vardır; Gotha'daki yazma eser birikimi Ulrich Jasper Seetzen'in gayretkeşliğinin bir sonucudur.³ Yazmaların üzerinde onun imzasını görürsünüz. Bizden bazı haberler vermeden ve bu sayının içeriğine geçmeden önce, bu üç noktadaki araştırma seyahatimin neticelelerine kısaca bakacağız.

Evvela, Almanya'da tüm yazma eserlerin tek bir portal üzerinden taraymaya açıldığını Türkiye'deki ilgililere de duyurmuş olayım. Portalın adı, Qalamos'tur,⁴ alt açıklaması ise “Asya ve Afrika el yazısı geleneklerinden yazma eserler için portal” şeklindedir. Oldukça gelişmiş bu portalda kimi önemli merkezler, koleksiyonlarındaki yazma eserlerin tamamının görüntülerini koymuşlardır. Boris Liebrecht'den öğrendiğime göre, örneğin Leipzig yazma eserlerin tümünü bu portala yükleyen bir merkezdir. Kamuya duyurdukları amaçlarına göre, Leipzig'de yapılanın Almanya'daki tüm yazma eserler için yapılması hedeflenmektedir. Bu portalda şu anda 162 dilde, 81 yazı tipinde 110000 yazmanın katalog kaydı bulunabilir.⁵ 2020-2023 yılları arasında devam eden, Qalamos'u doğuran Orient Digital (Dijital Doğu) başlıklı DFG⁶ projesi; Münih, Gotha, Berlin ve Leipzig kütüphanelerinin iş birliğinde hayata geçmiştir.

3 Seetzen üstüne bkz. Kemal Beydilli, “Seetzen, Ulrich Jasper,” <https://islamansiklopedisi.org.tr/seetzen-ulrich-jasper>.

4 <https://www.qalamos.net/content/index.xed>.

5 Bu rakamları Haziran 2022 tarihli resmi broşürlerine göre veriyorum.

6 Die Deutsche Forschungsgemeinschaft (Alman Araştırma Cemiyeti).

Almanya Kütüphanelerinde Ben-Anlatıları: Münih, Gotha, Berlin

Sömestr tatilinde gerçekleştirdiğim araştırma seyahatimin ilk durağı Münih oldu. Burada, Bavyera Eyalet Kütüphanesi'ndeki Doğu yazmaları üzerinde çalıştım. Münih; Berlin, Paris, Viyana gibi merkezlere kıyasla, Türkçe yazmalar bakımından öne çıkan bir nokta değildir. Bununla beraber, burada 5300 adetlik Doğu yazmaları koleksiyonu içerisinde 750 adet de Türkçe yazmanın mevcut olduğunu vurgulamalıyım. Münih'teki incelemelerim esnasında, en büyük sürprizin Şair Nâbî (ö. 1712) olduğunu ifade edebilirim. Nâbî'nin eserlerinin nüshalarının bu kütüphanede toplanmasının elbette bir hikayesi vardır. Bunlar içerisinde, onun *Münşeât*'ı (turc 230) bizim ilgi alanlarımız bakımından önem arz ediyor. Konumuz açısından bu metnin önemi, eseri yayına hazırlayan Adnan Oktay şu cümlelerle ifade etmektedir: "Münşeât'ta yer alan mektuplar, Nâbî'nin hayatının yaklaşık olarak elli (50) yılına yayılmış mektuplardır. Dolayısıyla bu metinler, onun hayatı boyunca yapıp ettiklerini, muhatap, dost ve düşmanlarını, his, hayal ve düşüncelerini aksettirmesi bakımından oldukça önemlidir."⁷

Münih'te beni karşılayan bir başka metin de Veysi'nin *Hâbnâme*'si oldu.⁸ I. Ahmed ile Büyük İskender'i konuşturan eser, devlet yönetiminde yozlaşma meselesini konu almaktadır. Bu bakımdan nasihatname literatürü içerisinde değerlendirilmiş olsa da ben-anlatılarının kapsamına giren rüya anlatıları ile de münasebeti vardır. Zira konuşturmayı bir rüya anlatısının içerisinde kurgulamakta, vermek istediği mesajları bu şekilde okuyucuya sunmaktadır. İçerik yoğunluklu olarak politik de olsa, arzuladığı mesajı rüya üzerinden vermeye meraklı okur-yazar çevrelerin motivasyonlarını çözümlenmek bakımından ufuk açıcı bir metin kurgusu ile karşı karşıya olduğumuz açıktır. *Hâbnâme*'den çok daha fazla kişisellik barındıran ve düpedüz ben-anlatısı olan rüya anlatılarında dahi gündelik/politik yaşama ait mesaj kaygısına sıklıkla rastlarız. *Hâbnâme*'yi burada gündeme getirme sebebim, nasihatname türüyle kurulabilecek ilişkisi kadar, İslami rüya anlatı geleneğiyle de kurulması gereken irtibatı dolayısıyladır.⁹

7 Yusuf Nabi, *Münşeât-ı Nabi: Nabi'nin mektupları (inceleme-tenkitli metin)*, haz. Adnan Oktay (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 56.

8 Bayerische Staatsbibliothek München, Cod.turc. 68, vr. 61b-82a.

9 Metnin İslami rüya geleneğiyle bağlantısı ve *Hâbnâme*'nin yeni bir tür olarak sorgulanması için bkz. Ahmet Tunç Şen, "The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysi and his Habname," Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2008.

Humboldt kıdemsiz araştırmacılarından Gülşen Yakar'ın bulgularına gelince: Münih araştırma seyahati ile ulaşılan bulgular neticesinde Yakar, ben-anlatıları envanterimize iki yeni eser eklemiştir. Bu eserlerden biri, Bayerische Staatsbibliothek'te cod.turc.307 katalog numarasıyla kayıtlı, Yusuf Nâbî'nin *Tuhfetü'l-haremeyn*¹⁰ isimli hac seyahatnamesidir. Şairin hac yolculuğunu konu alan bu eserde otobiyografik malzeme de bulunabilir. Hacı'nın mümkün olması ile yazarın yaşadığı duygu durumları esere yansımıştır. Envantere eklenen bir diğer eser ise, yine aynı kütüphanede cod.turc.311 katalog numarasıyla kayıtlı Niyâzî-i Misrî (ö. 1694) tarafından kaleme alınan *Risale-i Devriye*¹¹ olmuştur. Şaşırtıcı olmayacak biçimde kendinden bahseden Mısırî'nin bu eseri, kısmî ben-anlatısı kategorisinde değerlendirilmelidir. Envanterimizde halihazırda mevcut olan Mehmed Sâdık Erzincânî'nin (ö. 1794) *Risale-i Terbiyename*'sinin¹² cod.turc. 315 katalog numarası ile kayıtlı Münih nüshası, envantere ilave edilmiştir. Eserin sonunda Erzincânî'ye ait kısa bir otobiyografi bulunmaktadır. Bayerische Staatsbibliothek'te cod.turc.300 katalog numarası ile kayıtlı Tokadî Mustafa b. Ahmed b. Hüseyin'e (ö. 1782) ait *Tahbîzü'l-Mathûn*¹³ isimli eser ve cod.turc.350 katalog numarası ile kayıtlı Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Konevî'ye (ö. 1660) ait eser üstünde ise Yakar'ın incelemeleri devam etmektedir.

Almanya'da ikinci durağım; küçük, fakat Doğu yazmaları bakımından önemi büyük bir şehir olan Gotha oldu. Ben-anlatılarından bağımsız olarak, ilkin beni Pertsch kataloğunda,¹⁴ 15. asırda yaşamış önemli alimlerden Abdurrahman Bistâmî'nin (ö. 1454) ilimler tasnifine ait bir risalesi karşıladi: *Dürretü'l-ulûm*.¹⁵ Bistâmî'de ilimler tasnifi üstüne evvelce yazılıp çizilmişti. Hemen ilgili literatüre baktım. Literatürde onun ilimler tasnifi, *El-Fevayihü'l-Miskiyye*'ye dayalı olarak veriliyordu. Baktığım yazıların hiçbirinde bu

10 Nâbî, *Tuhfetü'l-Haremeyn: Haremeyn Armağanı*, haz. Mahmut Karakaş (İstanbul: Mostar, 2013); Muhsin Kalkışım, "Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i -Dil İncelemesi, Transkripsiyonlu Metin, İndeks-," Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1988; Menderes Coşkun, "The Most Literary Ottoman Pilgrimage Narrative: Nabi's Tuhfetü'l-Haremeyn," *Turcica* 32 (2000), 363-88.

11 Abdurrahman Güzel, "Niyâzî-i Misrî'nin Gözden Kaçan Bir Eseri (Risâle-i Devriye)," *Türk Kültürü Araştırmaları* XVII-XXI/1-2 (1979-1983), 121-39.

12 Muhammed Sadık, *Risâle-i Terbiyenâme*, haz. Aytekin Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018).

13 *Tahbîzü'l-mathûn: el-Kânûn fi't-tıb tercümesi: Külliyyat, İbn Sina*, çev. Tokadî Mustafa Efendi; haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018).

14 *Die orientalischen handschriften der Herzoglichen bibliothek zu Gotha, dritter Theil: Die Arabischen Handschriften, Erster Band*, haz. Wilhelm Pertsch (Gotha: Friedr. Andr. Perthes, 1878), 159.

15 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. A 90.

Gotha metninin irdelendiğini göremedim.¹⁶ Eserin bugüne kadar değerlendirilmemesi, Brockelmann'ın bahsettiği bu eserin Gotha'dan edinilmesinin muhtemel güçlüğü sebebiyledir. Bugün ise Qalamos sayesinde eser doğrudan indirilebilir.¹⁷

Ben-anlatılarına gelince, kimi zaman ikincil literatürden ana kaynaklara giderseniz kimi zaman da tam tersi olur. Gotha'da İbn Arabşah'a (ö. 1450)¹⁸ dair metin¹⁹ ile karşılaşınca bu kaynak hakkında daha önce Büşra Sıdika Kaya tarafından Medeniyet'te yaptığımız sempozyumda bir tebliğ²⁰ sunulduğunu hatırladım. Kaya'nın manzum otobiyografi olarak tarif ettiği *Ukûdü'n-nasîha* başlığını taşıyan İbn Arabşah'ın bu metninde, manzum kısıtlı alıntılar dışında birinci ağızdan bir anlatı tespit edilmemiştir. Dolayısıyla Gotha'da bulunan üç sayfa hacmindeki bu metnin İbn Arabşah'ın ağızdan, birinci tekil şahıs anlatısı kısmı bu beyitlerle sınırlıdır. Metnin hemen başında Süyûti'nin *A'yânî'l-a'yân* isimli eserine atıf yapılmaktadır ki, gerçekten de İbn Arabşah'ın biyografisine ilişkin birkaç cümle Süyûti'de birebir geçmektedir.²¹ Metinde geçen, vatan ve aile hasretini, ilim öğrenmek

16 Veysel Kaya, "Abdurrahman Bistâmî'nin Bilimler Tasnifi," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 187-216. Oysa Carl Brockelmann bu eseri listelemekteydi: *Geschichte der arabischen Litteratur*, Zweite den Supplementbänden angepaßte Auflage. Zweiter Band (Leiden: E. J. Brill, 1949), 300. İbrahim Ağâh Çubukçu, Brockelmann'a atıfla eseri zikretmekle yetinmiş ("İslâm Müelliflerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzalî'nin Yeri," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7: 1-4 [1960], 129) Halis Demir de Çubukçu'ya atıfla Bistâmî'nin böyle bir eseri olduğundan bahsetmiştir: "İlimler Tasnifi Literatürü Denemesi," *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5: 1 (2019), 58. *İslam Ansiklopedisi*'nde Bistâmî'nin böyle bir eserinden bahis yoktur: Mustafa Çağrıcı, "Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed," <https://islamansiklopedisi.org.tr/bistami-abdurrahman-b-muhammed>.

17 https://dhh.thulb.uni-jena.de/receive/ufb_cbu_00005178.

18 Bkz. Abdülkadir Yuvalı, "İbn Arabşah, Şehâbeddin," <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-arabsah-sehabeddin>.

19 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. A 94, vr. 62b-64a. Metin şurada aynen bulunabilir:

Takiyyüddin b. Abdülkadir et-Temîmî el-Gazzi et-Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, haz. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, cilt 2 (Riyad: Dârü'r-Rifai, 1983), s. 55-59.

20 Büşra Sıdika Kaya, "Moğol-Osmanlı-Memlük Üçgeninde Bir Entelektüel: Şehâbeddin İbn Arabşah (ö. 854/1450) ve Ben Anlatısı/An Intellectual in the Mongolian-Ottoman-Mamluk Triangle: Muhammad İbn Arabshah (d. 854/1450) and his Egodocuments." Ayrıca bkz., Büşra Sıdika Kaya, "Ukûdü'n-Nasîha (İbn Arabşâh)," <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ukudu-n-nasiha-ibn-arabsah>.

21 Ebü'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *Nazmü'l-ikyân fî a'yânî'l-a'yân*, haz. Philip Khuri Hitti (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1927), 63. Gotha'daki metnin geri kalan kısmı birebir aynı olmasa da *Sehavî'nin et-Tibrü'l-mesbûk*'unda yer almaktadır: Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Sehavî, *et-Tibrü'l-mesbûk fî zeyli's-Sülûk* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, [t.y.]), 325-27. Arapça referansları ve Gotha metninin bu eserlerle mukayeselerini Elmin Aliyev'e borçluyum. İbn Arabşah'ın otobiyografisini, öğrencisi İbn Tağriberdî'nin *el-Menhelü's-sâfi* isimli eserinde daha teferruatlı buluruz: İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-mustevfi ba'de'l-vâfi*, cilt 2, haz. Muhammed Emin (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1984), 131-146. Son referansı İbrahim Halil Ayten'e borçluyum.

için çektiği çileyi, gah zengin gah fakir hallerini yansıtan ben-anlatısı nevin-den manzum kısımları, Arapça aslından Elmin Aliyev çevirisiyle sunuyoruz:

Bana kulak verin ey Dimaşklılar,
Nesebim Sa'd ve Osman soyundandır.

Doğduğum yer Dimaşk'tır ve oradadır,
Geçmişlerimin, ailemin ve kardeşlerimin çoğu.

Fakat takdir edilen ilahi hüküm,
Ülkemi değiştirmemi gerektirdi ve [beni ondan] uzaklaştırdı.

Kader beni kıvrık uçlu değneğinde yuvarladı,
Çokça dönmek ve çokça dolaşmak için.

Ömrümün çoğunu yücelik arayışında geçirdim,
Vatanımdan ve [çoğu] hısıımımdan uzak kaldım.

Kimi zaman [beni] Çin'de devemin önünde görürsün,
Kimi zaman da Rum'da bir deveye binerken.

Bazen beni zenginlik içinde görürsün,
Bazen de fakirken zenginlikten dem vurup üzüntümü saklarken.

Her halükârda beni tutunan görürsün,
Hayıflanmadan anlamların eteğine.

Çabamı ve gücümü ilim dersine sarf eder,
Her zaman faziletli kimselere hizmet ederim.²²

Görüldüğü üzere, ilim yolunda vatanından ayrı düşmek, bizler için bugün İbn Arabşah'ı pek çok coğrafyaya mal olmuş bir entelektüel olarak tanımlamamıza yarıyorsa da, sürekli hareket halinde sürdürülen bu yaşam tarzı kendisi için pek kolay olmamış gibi görünmektedir.

22 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. A 94, vr. 63a-63b.

Gotha'da konumuz açısından bulunan bir başka belge de, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin (ö. 1574) oğluna, "sabrım tükendi, takatim kalmadı" diye sitem ettiği tezkiresidir.²³ Literatürde, *Peçevi Tarihi* yazma nüshalarından Gotha nüshasının bu tezkire ile başladığından bahsedilmekteydi.²⁴ Nihal Atsız, bu mektubun içeriğini anlatırken şöyle demektedir: "Ahlaksızlarla arkadaşlık ettiği için [Ebussuud Efendi'nin] üçüncü oğlu Şemseddin Ahmed Çelebi'ye yazdığı mektup."²⁵ Ebussuud'un Türkçe mektupları üstüne hazırlanmış Abdülkadir Dağlar'a ait tezde, *Peçevi*'de yer alan bu mektuba yer verilmekte²⁶ mektubun içeriğine dair isabetle şunlar söylenmektedir: "Oğluna yazdığı bu mektupta Ebussuud, kendi toplumsal statüsünü ortaya koyduktan sonra, oğlundan kendisine layık bir kişi olmasını ve yüzünü karartacak işlerden kaçınmasını ister."²⁷ Dağlar bu mektuba ilişkin takip eden yayınlarında ayrıca şu içerik tarifini de yapmaktadır:

Mektubun devamında muhâtabı olan oğlunun sunulan imkanları değerlendiremeyip makamını koruyamadığını, sapkın, azgın, rezil kimselerle hemhâl olup arkadaşlık yaptığını, kendi makamını ve babasının konumunu düşünmeksizin bazı kötü hâl ve hareketlerde bulunduğunu büyük bir teessürle ifade eden Ebussuud Efendi, oğlunun bir an önce bu şahıslarla alâkasını kesmesi gerektiğini, bu yolla oğulluk hukukunu yerine getirebileceğini vurgulamakta, aksi hâlde, pek çok rakibi ve düşmanının olduğu bir dönemde insanlara karşı mahcup bir duruma düşeceğini, artık sabrının da tükendiğini bildirmektedir.²⁸

Gotha'da Kadızâde'nin (ö. 1635) bir rüya kaydı ile de karşılaştım:²⁹ "1039 senesinde Rebiülahir ayının 17. gecesinde [4 Kasım 1629] ki, isneyn gicesinde idi. Rüya da gördüm ki, Medine-i Münevvere cânibinde giderim"

23 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. T 151, vr. 30a-31a.

24 İbrahim Pazan, "Peçevi Tarihi'nin Yazma Nüshaları ve Zeyilleri," *Kadim* 6 (2023), 63.

25 Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Ebussuud Bibliyografyası* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967), 52. Dağlar, bu mektubun Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir kopyasına da atıf yapmaktadır: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 3713/1, vr. 191b-192b. Bkz. Abdülkadir Dağlar, "Türkçe Mektupları Işığında Ebussuud Efendi'nin Beşerî Münâsebetleri," *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* XLI (2013), 315.

26 Dağlar'ın tezindeki transkripsiyon, *Peçevi*'nin İstanbul 1282 baskısı nüshasının 63. sayfasındaki metni esas alır. Bkz. Dağlar, "Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları," s. 102-03.

27 Abdülkadir Dağlar, "Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları," Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2001, 15.

28 Dağlar, "Türkçe Mektupları Işığında Ebussuud Efendi'nin Beşerî Münâsebetleri," 314.

29 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. T 17, vr. 1b-2b.

diye başlayan rüyasında, Hazret-i Peygamber'i bir döşek içinde yatar halde gördüğünden, mübarek ayaklarına yapıştığından, Peygamber'in gözlerini açıp kendisine baktığından ve akabinde "Aferin, ber-hurdâr ol, beni pek seversün ve Kur'ân'ı benden pek seversün. Hak üzeresin ve rıza üzeresin. Sâ-bit ve dâim ol, buyurdular fakire" dediğinden ve ellerini öptüğünden bahseder. Kadızadeliler hareketine ismini veren Kadızade Mehmed Efendi'nin bu rüya kaydı, Kuran-sünnet-bidat tartışmaları bağlamında, sünnet ile ve Hazret-i Peygamber ile ilişkisinin bizzat Peygamber'in dilinden dışavurumu açısından önemlidir. Kadızade Mehmed, "Hz. Muhammed ve sahâbeye isimleri geçtiği zaman 'sallallâhü aleyhi ve sellem' (tasliye) ve 'radiyallâhu anh' (tarziye) demenin meşrû olup olmadığı"³⁰ meselesinde olumsuz tavır takınmış olmasına ve "Resûl-i Ekrem'in ebeveyninin ... kâfir olduğunu" düşünmesine karşın,³¹ rüya kaydına nazaran Hazret-i Peygamber'in yüzüne karşı, "Essalâtü vesselâmü aleyke yâ Rasulallah, Essalâtü vesselâmü aleyke yâ Habiballah, Essalâtü vesselâmü yâ seyyide'l-evvelîn ve'l-ahirîn, deyu birkaç kere ... salavât-ı şerife" getirmiş ve belki Hz. Peygamber aleyhine olduğu şeklinde yorumlanabilecek görüşlerinin rağmına, Hz. Peygamber'e olan sevgisini bu rüya üzerinden kanıtlamaya çalışmıştır.

Boris Liebreuz ile Kristina Richardson, Dokumacı Kemaleddin'in not defterini Gotha'da A 114 nolu kayıta keşfetmişlerdir.³² Ben Gotha'ya gittiğimde, benzer not defterleri bulunabileceği düşüncesiyle, bu kaydın öncesi ve sonrasındaki tüm diğer defterleri inceledim. Hakikaten Pertsch kataloğu, "Suriyeli bir Hıristiyana ait bir not defteri daha" diyerek kuşkulanmak için yeterli veri sunmaktaydı. Bu tür kayıtlardan birini A 116 için düşmüştü: "Suriyeli bir Hıristiyan'a ait, *son derece önemsiz içerikli*, bir başka not defteri. İçeriğinde bahsetmeye değer olabilecek olan, Seetzen'in de iç kapakta yazdığı gibi, azizlere düzdüğü methiyelerdir."³³ 53 varaklık bu not defteri, sıradan bir kimseye ait kişisel notları barındırması münasebetiyle, Pertsch'in yaşadığı dönemde son derece önemsiz olabilirdi; fakat bugün bizim uğraştığımız konular bağlamında fevkalade önemlidir. Aradığımız tam da yönetici elite mensup olmayıp şu ya da bu şekilde yapıp ettiklerini kaydetmeyi, kendinden bahsetmeyi değerli bulan kişilere ait kayıtlardır.

30 Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızeliler," <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler>.

31 Aynı yer.

32 İlgili yayın için bkz. Boris Liebreuz, and Kristina L. Richardson, eds., *The Notebook of Kamâl al-Dîn the Weaver: Aleppine Notes from the End of the 16th Century* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2023).

33 *Die orientalischen handschriften der Herzoglichen bibliothek zu Gotha*, haz. Pertsch, 198. Vurgu benim.

Araştırmacılarımızdan İbrahim Halil Ayten'in tespitlerine göre, bu defterde, üç kişiye ait kayıtlar ile karşılaşırız: Yuhanna Fînân, Hannâ Fînân³⁴ ve Mikail Sâlim Fînân. Defter geniş bir periyoda ilişkin notlar içermekte olup kayıtların tarih aralığını, kabaca 1718-1786 olarak belirleyebiliriz. Bu çok özel kişisel not defterinde, aileye ait doğum kayıtları, bazı kısa mektuplar, alacak-verecek hesap kayıtları, ben-anlatısı nevinden şiirler, methiyeler ve Hıristiyan geleneğinin büyükleri (İsa, Meryem vd.) için methiye niteliğinde bazı şiirler vardır ki, yer yer kayıt sahipleri bu şiirlerde kendilerini de anlatmaktadırlar. Özellikle bu şiir ve methiyelerde yazarın duyguları ve hissettiği aciyet ortaya çıkmaktadır:

Kulun Yuhanna Fînân ismim, günahım çok,
Hastalık bedenimi perişan etti, şifası ise yok.
Seni methetmekten başka hiçbir şeyim yok, gözyaşım çok,
İmkansıza karşı bana, katından yardımını gönder.³⁵

Ayrıca bu kayıtlara ilgi duyup onu okuyanların da küçük özel notlarını içeren defter, farklı isimlerin elinde dolaşım göstermesi yönüyle de önemlidir.³⁶

Yurt dışı kütüphanelerde Doğu yazmaları içerisinde en çok rastladığımız kaynak türlerinden birisi mektuplardır. Ya bir mecmua içinde yahut müstakil kağıtlar halinde entelektüel fikir teatisi yahut aile içi haberleşme veyahut esaret altındaki yakınlarına ulaşma aracı³⁷ olarak çokça mektup alışverişi söz konusu olmuştur. Son derece kişisel bir mektup Gotha'da karşımıza çıkmıştır. Alacak-verecek davasına, süreçleri yönetemeyip korku ile

34 Tam olarak tespit edemesek de bu ismin Yuhanna Fînân ile aynı kişi olma ihtimali de söz konusudur.

35 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. Orient. A 116, vr. 6a. Arapça aslından çeviren: İbrahim Halil Ayten. Defter boyunca özellikle kendinden bahsetme durumları için bkz: 4a, 6a, 11a-b, 12a, 13a, 19b.

36 Bunlar arasında Fransa tercümanı Mansur veled-i Anton, Hannâ Fînân'ın kayıtlarını gördüğüne dair bir not düşmüştür. Bkz. 53b.

37 Humboldt bursiyerlerimizden Melike Beyza Abdurkarimov'un dikkatini çeken Dresden'deki 1743 tarihli şu mektup gibi: Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Mscr.Dresd.Eb.439 - 3. Muhtemelen 1737'deki Özi kalesi kuşatmasında Moskov vilayetine esir düşen ve halen Brandenburg Kralı'nda olan evladını kurtarmak için babası İstanbul'a gelmiş, vezirle görüşmüştür. Mektupta, hem bu girişimlerini kendisine hasretle bildirmektedir hem de "Esirlikde kimse ebedî kalmış değildir. İnşallah siz dahî kalmazsınız." diyerek onu motive etmeye gayret etmektedir.

Mektup türünün belki en meşhur örneği, "Selâm verdim rüşvet değildir deydü almadılar" dizesiyle bilinen Fuzûlî'nin (ö. 1556) *Şikâyetnâme*'sidir (Abdülkadir Karahan, *Fuzûlî'nin Mektupları* [İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948]). Universitätsbibliothek Leipzig'de [DE-UBL] B. or. 77 - 11 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasıdır. Bu kayıt Gülşen Yakar'ın dikkatini çekmiştir.

terk-i diyar eden ve Kütahya'da bir konağa yerleşen Maksî Yosib'e, oğlu Tomo'nun gönderdiği 1798 tarihli mektup,³⁸ buram buram aile korumacılığı kokar. Babası gideli beri Tomo, işten güçten çekilmiştir. Ailenin büyükleri ve küçükleri ona özlemlerini iletir:

Benim babam tabbâkluk etmiyorum. Sen gideli beri çizme uzaduram. Bacım Seydi Selam eder, elin öper. Şemmas Yakob selam eder. Ammin kızı Meren, ammin Kadashan selâm eder, Kör Haşmi selâm eder, vâlden Meyrem selâm eder. Duâlar eder, hâl hatır suâl eder ve seni suâl edenler küçük büyük selâm edüb hâl hatırın suâl ederler. Buna göre bir kâğıd bize irsâl edesiz.

Tomo, babasının borç alacak meseleleri dolayısıyla korkacak bir şeyinin kalmadığını, artık gönül huzuruyla eve geri gelmesini salık verir: "Bunda olan borçlulardan, fikr üzre olmayub cevâb ederler ki bu tarafa gelsin hafta verir, ayda verir keyfine bırakub gelesin ve hâkimden taraf bir korku kalmadı. İhmâl etmeyüb durmayasın, gelesin. Ma'lûm ola."

Gotha'da karşıma çıkan bir başka mühim belge grubu da yine bir klasör dolusu mektup olmuştur.³⁹ Burada yaklaşık 100 mektup mevcut olup 1216 (1801/1802)-1219 (1804/1805) aralığına tarihlenmektedirler. Bu mektuplarda rastladığımız bir karakter, Yusuf veled-i Anton, daha önce TÜBİTAK proje ekibimizden İbrahim Halil Ayten tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nin yazmalar koleksiyonunda keşfettiği⁴⁰ İlyas Havva veled-i Anton Butrus/Petrus el-Mârûnî'nin kardeşi/abisidir. İlyas Havva, Halepli bir tüccar olup, 31 Mart 1766 tarihinde doğmuş ve Kasım 1793 tarihinde ticaret maksadıyla İstanbul'a giderek burada yaşamış; daha sonra Lübnan'da bulunmuş ve burada bir kilisenin kapı kethüdalığını yapmış, akabinde 24 Ocak 1848'de tarihinde vefat etmiştir.

Ayten'in ilk incelemeleri göstermiştir ki, İlyas Havva kendi hattıyla kaleme aldığı otobiyografik aile anlatısında, kardeşi Yusuf'tan sıklıkla bahsetmektedir. Ailenin özel günlerinde çok aktif bir konumda durmaktadır. Neredeyse tüm aile üyelerinin doğum ve evliliklerinde, kilisedeki vaftiz veya ni-

38 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. orient. T 275, mektup no: 109.

39 Universität Erfurt, Forschungsbibliothek Gotha, Ms. Orient. A 2837.

40 İbrahim Halil Ayten, "Osmanlı'da Bir Gayr-ı Müslim Ben-Anlatısı: İlyas (Elias) Havva b. Anton Butrus el-Maruni'nin Otobiyografik Aile Anlatısı," Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Sempozyumu, Üsküp, 24-26 Mayıs 2024. Özet kitapçığı, s. 70: <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/21-mayis-ozet-kitapcgi.pdf>.

kah törenlerinde kardeşi Yusuf da hazır bulunmaktadır. İlyas Havva'nın söz konusu bu anlatılarında, tüm aile efradının deneyimlediği doğum, vefat, evlilik gibi önemli hadiseler kronolojik olarak zikredilmektedir. Öyle ki kardeşi Yusuf'un vefat ettiği yıllara (2 Mayıs 1847'dan önce) dahi atıf yapmıştır.

Ayten, Osmanlı arşiv belgelerini de incelemesinin neticesi olarak bahse konu ailenin bazı önemli yazışmaları ve aile üyeleri (Yusuf veled-i Anton ve çocukları, İlyas Havva ve çocukları) Yusuf Havva ile kardeşi İlyas Havva'nın ortak ticari faaliyetleri, Yusuf Havvâ'nın Lübnan'da bir kilisede rahip olduğu hakkında bazı resmi belgeleri de tespit etmiştir. Ayten, gerek İlyas Havva'nın otobiyografik aile anlatısı, gerekse arşiv belgelerinden hareketle Anton Butrus (İlyas ve Yusuf'un babası) ailesinin neredeyse tüm şeceresi ve aralarındaki ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Benim Gotha'da karşıma çıkan bu mektuplar ise, tüm ailenin özellikle Anton Butrus'un diğer oğlu ve İlyas Havva'nın kardeşi Yusuf veled-i Anton'un geniş ailesi ve çevresine, çalışmalarına ve görüşmelerine dair önemli veri ortaya çıkarmaktadır. TÜBİTAK projemiz ile Humboldt projemizin bu şekilde net biçimde örtüşmesinden duyduğum memnuniyeti ifade etmeliyim ve proje ekibi olarak aynı aileye ait Ankara'dan Gotha'ya iz sürebilmenin derin mutluluğunu yaşamaktayız. İbrahim Halil Ayten, Gotha'dan kendisine yolladığım mektupları incelemiş ve şu ön tespitleri yapmıştır:

Mektuplarda Yusuf veled-i Anton bir "hoca/muallim" (aziz?) olarak gösterilmenin yanında, İspanya ve Fransis Berna'nın tercümanı olarak da anılmaktadır. Bu mektupların en önemli katkısı, aile üyeleri veya çevresinin doğrudan elinden çıkmış olmalarıdır. Bu mektuplar birbirinden farklı kişilerce yazılmıştır. Mektuplar her ne kadar farklı kişilerce yazılmış olsa da neredeyse tümü doğrudan veya dolaylı olarak Yusuf veled-i Anton ile ilgilidir. Kimisi Yusuf veled-i Anton tarafından babasına, çocuklarına ve dostlarına yazılmış iken, kimi mektuplar onun çocukları, yeğenleri tarafından kaleme alınmıştır. Kimi ise muhatabı veya yazarı Yusuf veled-i Anton olmasa da, bu mektuplarda Yusuf veled-i Anton ile ilgili bazı anlatı veya kısa malumata yer verilmiştir. Mektuplardan bazıları Kudüs, Halep, Dimyat, Yafa ve dahi birçok farklı şehirlerden yazılarak Yusuf Havva'ya gönderilmiştir. Mektuplarda özel/şahsi duygulara yer verildiği gibi, bazı iş görüşmelerine ve özellikle tüccar ailesi olması hasebiyle bazı muhasebe/ödeme kayıtlarına yer verilmektedir. Mektuplarda oldukça samimi bir dil kullanılmıştır. Bunun yanında aile içi ödemelere ve harcama kayıtlarına da yer verilmiştir. Mektupların bi-

ze sunduğu bir başka katkı, Anton Butrus ailesi üyelerine dair ben-anlatılarının yanında, Yusuf veled-i Anton'un çevresindeki eşrafın kaleminden çıkan anlatılara da yer verilmiş olmasıdır.⁴¹

Gotha'dan Berlin'e geçtim. Burada bulunan Staatsbibliothek zu Berlin iyi bildiğim bir kütüphanedir. Bu ziyaretim, envantere somut katkı çabalarına karşılık verdi, verimli kimi neticeler doğurdu. Neticelerin birisi bir vasiyetnamedir. Ben-anlatıları envanterimizde, vasiyetnameler çok özel bir yer teşkil ediyor. Kişinin basitçe mallarının evladı arasında paylaşılmasını ifade eden vasiyetnamelerden bahsetmiyorum. Bugüne ulaşan vasiyetnamelerin kimileri o kadar kişiseldir ki, şahsın ölümünden sonra cesedine nasıl muamele yapılacağından, cenaze töreninin tüm teferruatına kadar düzen altına almayı hedeflemektedir. Şüphesiz kişinin öldükten sonraki günlerini dizayn etmeye yönelik bu çaba çok kişiseldir ve etkileyicidir. İlginç bir örnek de, "1070 [1659/1660] senesi sularında, medîne-i Saraybosna'da Ferhadiyye Cami-i şerîfinin imam ve hatibi Şeyh Hüseyin Efendi rahmetullahi aleyh hazretleri hatt-ı kalemile tahrir buyurup ba'del-vefât bulunan vasiyyet-nâmesi sûretidir."⁴² Burada Şeyh Hüseyin'in camide yaşamış olduğu bir özel halin, bir keramet halinin kayda geçirilmesi ve bunun kaybolup gitmesini istememesi durumu ile karşı karşıyayız. Onun anlattığı metafizik hal şudur: Mihrabın sol tarafında bir er, sağ elinde kanlı bir kılıç, sol tarafında henüz kesilmiş iki kafir kellesi ile kendisine bakmaktadır. Hüseyin Efendi bu ere yaklaştığında ise ortadan kaybolur. Hüseyin Efendi, mana aleminde gördüğü bu erin, Seydi Ahmed Paşa (ö. 1661) eliyle Varad Kalesi'nin fethinin (1660)⁴³ habercisi olduğunu düşünür. Dönemdeki savaş halinin toplumun geniş kesimlerinin fizik ve metafizik dünyalarını meşgul ettiği aşıkardır. Hüseyin Efendi, bugün Saraybosna'da Ferhadiyye Camii'ini ziyaret edecekler için bir de dilekte bulunur: "Her murâd için câmi-i mezbûrun mihrâbı solunda hâcet namâzı kılıb duâsında murâdını dileye. Bi-hürmeti evliyâ, hâceti revâ ola inşaallâhu te'âlâ." Bu vasiyetname, barındırdığı kişisellik ve ilginç içeriği ile dikkate değerdir.

41 İbrahim Halil Ayten ile kişisel görüşme. Ayten, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bulunan yazma ile Gotha'da bulunan mektupları birlikte bir makale olarak yayınlamaya hazırlanmaktadır.

42 Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2617, vr. 7b.

43 Varad için bkz. Mihai Maxim, "Varad," *DİA*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/varad>. Varad kalesi fetih süreci ve Seydi Ahmed Paşa'nın çabaları ve rolüne ilişkin bkz. Mehmet Ali Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa," *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2011), 13-14.

Berlin'deki ikinci bulgu, epigrafta da bir parçasını sunduğum bir nâle'dir.⁴⁴ Ahmed Münib, Saraybosna'dan Trabzon'a sürgün edilmesini, "Nice âdemleri ihrâc idüp dâr-ı diyarımdan, Nice müddet cüdâ kıldın zî-evlâd u iyâlinden"⁴⁵ şeklinde esefle tarif etmektedir. Nâle kelimesini görür görmez, Cemal Kafadar'ın 2022'deki onur konuşmasının başlığını (Sır ile Nâle: Ben-Anlatılarının Osmanlı ve Dünya Tarihindeki Serencamı Üzerine/Secret and Plaint: On the Adventures of First-Person Narratives in Ottoman and World History)⁴⁶ hatırladım. Münib'in yazdıklarında vatan hasretini, ailesine duyduğu özlemi çok yoğun görürüz:

Dahi cümle garîblere zulümâne
Kavuşmaklık müyesser eyleye evtâne

Münîb iken garîb oldum zamâne
Ki takdir-i Hüdâdır bu ne çâre.⁴⁷

diyen Münib'in vatan hasretinden yanıp tutuştuğunu, kendini güçsüz ve aciz hissettiğini, buna rağmen Allah'a teslimiyet duygusu içerisinde olduğunu anlıyoruz.

Ey sabâ bâd-ı kerem-kâr gel müreffeh kıl beni
Hasretimden eyle âgâh ehlimi evlâdımı

Meğer niçün dâim tereddüd eyleyüb peygâmımı
Yâr u dârıma ilet hem söylegil efgânımı.⁴⁸

...

Ey nesîm-i bâd-ı sabâ, bana dildârımdan haber ver,
Hasretim olmasun hebâ bana yârımdan haber ver.⁴⁹

diye yazarken ise evladına, eşine üzüntülü halin bir biçimde malum olmasını arzular. Onlardan haber alamamanın dayanılmaz acısını hisseder ve bu hisler okuyucuya ne kadar da net geçer.

44 Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2617, 28b-31b.

45 Aynı eser, vr. 29a.

46 https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olbasempozyumprogrami_compressed.pdf

47 Ahmed Münib'in nâle'si: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2617, vr. 28b.

48 Aynı eser, vr. 29b.

49 Aynı eser, vr. 30b.

Her diyâra eser misin, ya Bosna'ya gider misin?
Saray şehri görür müsün? Bana hânemden haber ver.

Ne haldedir evlerimiz, zâr ider mi evlâdımız?
Anlaradır hasretimiz, bana hem-demden haber ver.

Ekilmiş mi bostanımız, açılmış mı güllerimiz?
Öter mi bülbüllerimiz, bana tûtîden haber ver?

Şebboy çiçekler kokar mı, katmer sünbüller açar mı?
Ya zanbaklar çok atlar mı, bana zerrînden haber ver⁵⁰

dizelerinde de evinin barkının, çocuklarının vaziyetine dair merak içinde olduğunu, vatanının çiçeğini, kuşunu ve hemen her şeyini derin bir özleyiş içinde olduğunu anlatır.

Berlin'de bulunan konumuz açısından önemli bir eser de *Mücerrebât-ı Zeki*'dir.⁵¹ Ülkemizde olan kimi yazmaların yurt dışı kütüphanelerinde de değerli kopyaları vardır. Böyle bir yazma da Müneccimbaşı Mustafa Zeki'nin (ö. 1735) *Mücerrebât-ı Zeki*'sidir. Bu yazmanın Berlin nüshası iyi korunmuş bir yazmadır. Bizi ilgilendiren kısmı, Özlem Kumbar'ın işaret ettiği üzere birincil olarak sonundaki rüyaları ve burada bulabileceğimiz hayatına ait parçalar ve duygusal dışavurumlarıdır.⁵²

Binbaşızâde el-Hac Mehmed Ağa-zâde El-Hac İbrahim Edhem'in hatıraları da ana kaynaktan modern araştırmalara gittiğimiz örneklerden birisi olmuştur. Humboldt projemiz bursiyerlerinden Talha Murat, bir gün bana Staatsbibliothek'te Napolyon'un Mısır'ı işgali yıllarına (1798-1802) tarihlenen bir askerin hatıralarını bulduğundan bahsetti.⁵³ Memnuniyetle karşıla-

50 Aynı eser, vr. 30b-31a.

51 Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2277.

52 Özlem Özdemir-Kumbar, "Müneccim Mustafa Zeki'nin (ö. 1735) Rüyaları: Arzular Korkular ve Vizyonlar," Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Sempozyumu, Üsküp, 24-26 Mayıs 2024. Özet kitapçığı, s. 75: <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/21-mayis-ozet-kitap-cigi.pdf>. *Mücerrebât-ı Zeki*'nin ben-anlatısı hüviyeti konusunda beni ilk defa uyarın Şaban Bıyıklı'ya teşekkür ederim.

53 Staatsbibliothek zu Berlin, Hs. or. oct. 851. Katalogdaki kaydı: Erinnerung an die Feldzüge gegen Napoleon und Kleber in Syrien [Napolyon ve Kleber'e karşı Suriye'deki seferlerin anıları].

Metnin orijinaline kütüphane sayfasından tam metin olarak ulaşılabilir: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN863460925&PHYSID=PHYS_0227&DMDID=DM DLOG_0003

dım. Sonra bu metnin literatürde yer bulup bulmadığını araştırırken, eserin Türkiye’de tez olarak hazırlandığını gördü.⁵⁴ Gerek tezi gerekse yazmanın kendisini incelerken tezin, yazmanın ilk 40 varaklık birinci kısma odaklandığını fark ettim. İbrahim Edhem, eserinde hac farizasını yerine getirme deneyimini de anlatmaktadır ki, kendi beyanına nazaran, sefere katılmasının arkasındaki esas gaye de hacca gidebilmesine bir vesile oluşturması ihtimalidir.⁵⁵ Bu haliyle metin kişisel barındırır ve anlaşılabilir o ki oluşturulmuş saiki de kişiseldir.

Bizden Haberler

2. sayı ile 3. sayımız arasında önemli bir idari gelişme yaşandı. 2015’te İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Medeniyet Araştırmaları Merkezi (İSMAM) bünyesinde, Ben-Anlatıları Araştırmaları Birimi’ni kurmuştuk. İSMAM’ın altında böyle bir birimin kurulmasını önerirken aklımda muadil örnek olarak, Amsterdam’da Rudolf Dekker ve Arianne Baggerman’ın idare ettiği *Center for the Study of Egodocuments and History* [Ben-Anlatıları ve Tarih Araştırmaları Merkezi] vardı. Bu gelişme yaşanırken, TÜBİTAK bursu ile gideceğim Almanya’da, Claudia Ulbrich yürütücülüğünde gerçekleşen projenin⁵⁶ mensupları ile tanışıklık ve iş birliğinin arifesinde idim. Dünyada ben-anlatıları alanında çalışan akademisyenlerle işbirliği gerçekleştirebileceğimiz kurumsal bir yapılanma ihtiyacına cevap olabilmesi için böyle bir oluşuma ihtiyaç duymuştum. Bugün gelinen noktada ise bir araştırma merkezinin altında bir birimin çok ötesinde işler yapan bir yapıya ve bu yapı içerisinde faaliyet gösteren geniş bir araştırma grubuna dönüştük. Yirmiye yakın katılımcısı olan bir ulusal araştırma projesi, bir de uluslararası araştırma projesi yürüten, ikisi Türkiye’de (OLBA 2020, 2022) biri yurt dışında (OLBA 2024-Üsküp) olmak üzere üç büyük toplantı tertip eden, dördüncü ara toplantıya (OLBA 2024-Medeniyet) hazırlanan, bir akademik dergi çıkaran bir yapıdan bahsediyorum. Birimiz bahse konu etkinlikler için azımsanama-

54 Adem Ayvalı, “18. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Bir Kaynak Olarak el-Hâc İbrahim Edhem’in Tarihçesi (1799-1803),” Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019. Tezin danışmanı Staatsbibliothek’teki Osmanlı yazmaları üstüne çalışan ve *Tarih-i Göynüklü’yü* kamuoyuna tanıtan Songül Çolak’tır.

55 Ayvalı, “18. yüzyıl Osmanlı tarihine bir kaynak olarak el-Hâc İbrahim Edhem’in tarihçesi (1799-1803),” 8-9.

56 DFG-Forschergruppe 530. Selbstzeugnisse in transkultureller Perspektive: <https://www.geschkult.fu-berlin.de/e/fg530/index.html>.

yacak sayıda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşla halihazırda akademik iş birlikleri gerçekleştirmiştir. 2020'yi Türk Tarih Kurumu ve İSTEV, 2022'yi TÜBİTAK ve İSTEV, 2024 Mayıs'ı Balkan Çalışmaları Vakfı, Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile gerçekleştirmiş, 2024 Aralık'ı ise Berlin Freie Üniversitesi ve Alexander von Humboldt Vakfı ile gerçekleştirmeye hazırlanmaktadır. Bu işlerin gerçekleşmesi, müstakil bir araştırma merkezine, hatta bir enstitüye dönüşmeyi hak eden bir oluşum olduğumuzu gösterdi. Bu düşüncelerle birimden merkeze dönüşüm için, Yükseköğretim Kurulu'na müracaat ettik ve 21/02/2024 tarihinde YÖK tarafından merkezimizin kuruluşu onaylandı. Yönetmeliğimiz ise 30 Haziran 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı.⁵⁷ Merkezin tam adı şu şekildedir: Ben-Anlatıları Araştırmaları Merkezi/*Center for the Study of Ego-Documents*. Kısaltmasını ise BAMER olarak belirledik. Yepyeni bir iş birliği olarak ise, İzlanda'da Sigurður Gylfi Magnússon'un kurucusu olduğu *The Center for Microhistorical Research* [Mikro Tarih Araştırmaları Merkezi] ile ortak proje çalışmalarına şimdiden başladık. Artık *Ceride*, BAMER'in bir süreli yayını olarak kabul edilebilir. Süresiz yayın olarak ise, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınları altında "BAMER Kitaplığı" isimli bir seri teşkil etmeyi, burada konumuzla ilgili kitaplar basmayı düşünüyoruz.

Bu dönemde bir başka önemli gelişme: 24-26 Mayıs 2024'te Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te, Osmanlı'nın 15. yüzyıldan kalan Çifte Hammam'da iki günlük bir etkinlikte OLBA toplantılarının üçüncüsünü tamamlamış olduk. Mekan seçimi oldukça isabetliydi; zira burası Türk çarşısının tam ortasında yer alıyordu. Oturumlar iki ayrı salonda paralel olarak gerçekleştirildi. Sunumların kariyerinin başındaki kişiler ile alanın yerleşik isimlerini bir arada bulundurmasına dikkat edildi. Balkanlardan toplantıya özel ilgi vardı. Sunumların Balkan coğrafyasına odaklanması zorunluluğu bulunmamasına rağmen tebliğlerin kimileri Osmanlı'nın bu topraklardaki ben-anlatıları birikimini ortaya koymayı hedefledi. Toplamda 50 tebliğin sunulduğu etkinlik başarıyla sonlandı. Üçüncü toplantının sonunda artık kavramı daha az tartışma ihtiyacı hissettiğimiz ortaya çıktı. Envanter, tek tek bulgular, eserlerin tanıtımı meselesinde dahi bu toplantı ile neredeyse doy-

57 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/06/20240630-12.htm>.

gunluk düzeyine ulaşıldı. Envanterimizi henüz yayınlamamış olsa da, üç toplantının kendi başına ortaya bir envanter koyduğu açıktır ve artık Osmanlı literatüründe ben-anlatıları konusunda analitik çalışmaların zamanı gelmiş ve önü açılmıştır.

Bu sayıda

Bu sayımızda da yine birbirinden ilginç bazı araştırma makalelerini sizler için bir araya getirdik. Ümit Karaver, uzun zamandır Şeyh Âli el-Bestâmî Musannifek (ö. 1470) üstüne çalışıyor. Önceki toplantılarımıza katılıp Musannifek'i farklı yönleriyle ele alan tebliğler sundu.⁵⁸ Buradaki makalesinde ise bu velut alimin *Tuhfe-i Mahmûdî*, *Şerhu'l-Mutavvel*, *Şerhu'l-Misbâh*, *Kitâbü's-Şifâ*, *er-Reşâd fî Şerhi'l-İrşâd*, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, *Hâşiye ala Şerhi'l-Akâidi'l-Nesefiyye*, *Şerhu'l-Lübâb*, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, *Şerhu's-Şemsiyye*, *Şerhu'l-Vikâye*, *Tuhfetü's-Selâtîn*, *Şerhu Kasideti'l-Bürde*, *Şerhu Kasideti'l-Ruhiyye*, *Hallu'r-Rumûz*, *Şerhu'l-Hidâye*, *Hakâiku'l-Îmân li Ehli Yakîn ve'l-İrfân*, *Şerh-i Mesnevî*, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Miftâh*, *Hâşiye el-Mutavvel*, *Tefsir-i Musannifek*, *Mülteka'l-Bahreyn/Kitâbu's-Şifâ*, *Muhtasaru'l-Muntazam*, *Kitâbu'l-Hudûd ve'l-Ahkâm* gibi eserlerinden otobiyografik veriyi derleyerek biyografisini inşa etmeye gayret ediyor. Karaver, sadece Musannifek'in geniş eser ağı içinde ona ait otobiyografik veriyi ustaca derlemekle kalmıyor, çağdaş eser sahiplerinin metinlerinde de ona ait notları derliyor; Musannifek'in istinsah, temellük, vakıf kayıtlarını da bir araya getiriyor.

Türkan Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası*⁵⁹ kitabıyla bir önceki sayımızda bir kitabiyat yazısıyla gündeme gelmişti. Şimdi kendisi yalnızca sayılı örneklerini bildiğimiz dolabname türü üzerinde bir makale ile sayımıza katkı veriyor. Dolabname, çok fazla örneği bilinen bir tür değildir; Alvan, nadir bilinenler içerisinde 15. asrın sonlarından Kalkandelenli Fakiri'ninkine odaklanıyor; bilinenler içerisinde en tertipli ve tam dolabname'nin

58 2020: Ümit Karaver, "Şeyh Ali el-Bistâmî Musannifek'te 'Ben' Anlatıları"; 2022: Ümit Karaver (Muhammed Takî Hüseyinî ile birlikte), Musannifek'in "*Tuhfe-i Mahmûdî/Tuhfetü'l-Vüzerâ*" Adlı Eserinde Bulunan Otobiyografik Kısımın Değerlendirilmesi: XV. Yüzyıla Ait Bir Özgeçmiş (CV) Örneği/Review and Translation of the Autobiographical Section of Shaykh Ali Al-Bistâmî Musannifek's Work "*Tuhfa-i Mahmûdî/Tuhfa al-Vuzara*": A Classical Resume Sample.

59 Türkan Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası: Mektupları ve Rüyaları Işığında Bir Derviş Padişah* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021).

1498'te Ermenek'te tamamlanan işte bu dolabname olduğunu söylüyor. Su dolabının dönüşü esnasında çıkardığı iç yakıcı sestem adını alan türün ben-anlatılarının içeriğini zenginleştirecek, duygu durumların yoğun takip edilebileceği pek kıymetli kaynaklar olduğu aşıkardır ve bunun gibi başka dolabnamelerin de ileride edebiyat tarihçilerimiz tarafından ortaya çıkarılması muhtemeldir.

17. yüzyıldan bir katkı Günay Kayarlar'dan geliyor ve tarihçi-şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin (ö. 1658) ruh dünyasını, manevi yolculuğunu, sürgündeki anılarını anlattığı *Gülşen-i Niyâz*'ını merkeze alarak, 1634-1636'da Kıbrıs'taki ilk sürgün (ikinci sürgünü 15 sene kadar sonra Sakız'a)⁶⁰ günlerine odaklanıyor. Şiirlerinden ve *Zeyl-i Ravzatü'l-Eb-rar*'dan da faydalanıyor. Seyyid Hasan'ın *Sohbetname*'si ile kıyaslamalar yapıyor.

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1725), tam üzerinde doktora tezi yazdığım dönemin simalarından olduğu için karşıma sık çıkmış bir isimdir. Bu sayımızda ona ait ben-anlatılarına odaklanan bir yazı yayınlıyor olduğumuz için mutluyum. Nurdan Şahin, onun *Tamâmü'l-Feyz* gibi bazı kişisel notlarını bulabileceğimiz defterlerinden yola çıkarak kimlik ve kişiliğini tespit etmeye çalışıyor.

İmam ve katip Molla Mustafa Başeski'nin (ö. 1223/1808-09) *Mecmu'a*'sı Kerima Filan tarafından Ankara Üniversitesi'nde "Ruzname" başlığıyla doktora tezi olarak hazırlanmıştı.⁶¹ Bu metin bir sır katibi tarafından tutulmuş, padişahın gündelik edimlerini anlatan bir metin değildir; hatta girdilerdeki anındalık, metni bir günlük olarak tarif edilir kılmaya yeter. Filan, tezini sonraları Saraybosna'da yayımlandı⁶² ve bu metne bağlı olarak Türkçe ve İngilizce yayınlar gerçekleştirdi.⁶³ O, daha çok metni bilgi alınacak bir kaynak mesabesinde değerlendiriyorsa da; metnin türü, bir ben-anlatısı olarak kıymeti, yazma biçimi/motivasyonu açılarından, metin halen üzerine yeni

60 Hayatı için bkz. Nevzat Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi." <https://islamansiklopedisi.org.tr/karacelebizade-abdulaziz-efendi>

61 Kerima Filan, "Başeski Şevki Molla Mustafa, Rûz-nâme: Metin-Sözlük-İnceleme," (doktora tezi), Ankara Üniversitesi, 1999.

62 *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, haz. Kerima Filan (Saraybosna: Connectum, 2011).

63 Kerima Filan, "Life in Sarajevo in the 18th Century (According to Mulla Mustafa's Mecmu'a)," *Living in the Ottoman Ecumenical Community: Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, ed. Markus Koller, Vera Costantini (Leiden: Brill, 2008), s. 317-45; aynı yazar, "Saraybosnalı Mollâ Mustafâ'nın Mecmuası Işığında Bir Osmanlının Topluma Bakışı," *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, ed. Hatice Aynur (İstanbul: Turkuaz, 2012), 271-90.

şeyler söylenilebilecek mümbit bir parçadır. Filan, bu yayınında diğer yayınlarından farklı olarak, mecmuayı kullanarak Mustafa'nın kişilik analizini gerçekleştiriyor. Buna göre müellif, aşırılıklara karşı, hakkaniyeti ve teva-zuu önemseyen bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır, ya da en azından metninde yansıtmak istediği portre böyledir. O zamana göre uzun yaşayan yazar neredeyse 18. asrın ikinci yarısını tümüyle kuşatan bir tarih aralığında defterine kayıtlar düşmüştür. Filan'dan öğreniyoruz ki, Molla Mustafa mecmuasının kimi sayfalarına vefat haberlerini, kimilerine ise vakaları not etmiştir. Vefeyat ve günlük vukuat kaydı, Sadreddinzade'de rastladığımız bir formattır.⁶⁴ Sadreddinzade de günlüğünün ilk sayfalarına salt vefeyatı kaydetmiş, akabinde çevresindeki vukuatı kayda başlamıştır. 1730 doğumlu Molla Mustafa'nın ölümü 1223'te (1808-09) gerçekleşmiş de ve metinde 1804-05'e değin çeşitli kayıtlar bulsak da ömrünün ekseriyetini 18. yüzyılda yaşadığından, metni bir 18. yüzyıl metni olarak kabul etmeliyiz. Filan'ın eski yayınlarında Molla Mustafa'nın kesin ölüm tarihi verilmiyordu. İlerleyen çalışmalarında yazarın mezar taşını tespit etmiş ve dolayısıyla ölüm tarihini netleştirmiş oldu. Mezar taşı ilk defa burada yayımlanmaktadır.

Çeviri kısmımızda ben-anlatısı meselesini kavram ve kapsam olarak tartışan yazıları, Türkçe okuyucusuna aktarmaya devam ediyoruz. Kaspar von Greyerz'in *ego-document* kavramını talihsiz bir adlandırma olarak sunduğu makalesi, kavrama ilişkin tartışmalarda, von Greyerz'in kendisi ise ben-anlatıları çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Senelerce İsviçre'nin Almanca ben-anlatıları birikimini aydınlatan çalışmalarını Basel'de gerçekleştirmiştir. Berlin grubuyla yakın temasta çalışmaları olmuştur. Brill'in *Egodocuments and History* serisinin editörlerindedir. Bu sayıda okuyacağınız, "Ego-Documents: The Last Word?" makalesini doktora derslerimde okutuyordum. Dönemde dersimi alan Esra Çon Yılmaz, bu makaleyi de içeren haftalardan birinde makaleyle ilgili, von Greyerz'in *ego-document* adlandırmasına neden bu kadar yüklendiğine anlam veremediğini söylemişti. Aradan seneler geçti, ben-anlatılarıyla ilgili çalışmalarımızı derinleştirdik; telif, derleme çalışmalarımız yanında tercüme çalışmalarının da gerekliliğini hissedince, von Greyerz'i çevirecek en doğru ismin Çon Yılmaz olduğunu düşündüm. Hem Boğaziçi mezunu olması münasebetiyle İngilizceye vukufiyet konusunda bir problemi yoktu hem de dersimizden makaleye ilgisini hatırlı-

64 Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013).

yordum. Bu çeviriyi yapmayı kabul ettiği için kendisine teşekkür ediyorum. Ben de Çon Yılmaz gibi düşünüyorum; yani von Greyerz'in *ego-document* adlandırmasına bu denli eleştirel yaklaşmasını anlamlı bulmuyorum. Bilakis, modern zamanlardan önce yaşamış insanların benliklerini en etkili şekilde ortaya koyabilecek adlandırma neyse onu kullanma taraftarıyım. "Modern anlamda otobiyografi," "modern anlamda günlük" gibi ifadelerle sıkça karşılaşıyorum ve bunlar bana hiçbir şey ifade etmiyor. Her şeyi en olması gerektiği şekliyle modern insanın ifa ve icra ettiğini düşünüyoruz ki, bu bizi tarihteki insandan çok uzaklaştırıyor.

Kitabiyat yazılarımız kısmında da yine zengin bir içerikle karşınıza çıkıyoruz. Bu sayıda beş kitabiyat yazısı okuyacaksınız: **1)** Sylvie Moret Petrini, 2020'de Medeniyet'e geldiğinde yaptığı sunumunda çocuk ben-anlatılarına ilişkin anlattıkları çok ilgimi çekmişti. Dolayısıyla, sevgili Richard Wittmann, Orient-Institut İstanbul'un Memoria serisinden yeni basılan İsveçli kızın İstanbul günlüğünü bana yolladığında, bu kitabı *Ceride*'de değerlendirmemiz gerektiğini düşündüm ve bunu en iyi yapabilecek kişi olarak da aklıma Petrini geldi. **2)** *Risâle-i Kürd Hatîb* yayınlanalı bir süre geçmiş olmasına rağmen, ben-anlatısı olarak dikkat çekmemiş bir metindi. O bakımdan, dergilerin kitabiyat kısımlarında güncel yayınları değerlendirme ilkesinden taviz verme pahasına, bu eserin değerlendirmesine yer vermek istedik. Elmin Aliyev, bu metnin bir ben-anlatısı olduğuna dikkatimi çekti. Tam da bu dönemler üstüne doktorasını yazmış Cumhur Bekar'ın en iyi değerlendirici olacağını düşündüm. **3)** Almanca orijinali 2017'de basılan ve İngilizce tercümesi çok yeni çıkan, duyguların tarihi konulu bir kitabı ise en iyi analiz edecek kişinin Nil Tekgül olduğunu düşündüm. **4)** Bir araştırma makalesi ile bu sayıya katkı veren Türkan Alvan'ın Nihat Öztoprak ile beraber yakın zamanda *Dolabnâme* başlıklı bir kitabı yayımlandı. Bu kitabın dahi bir değerlendirmesinin bu sayıda yer almasını istedim. Bu yazıyı Gülşah Taşkın imzasıyla okuyacaksınız. **5)** Gotha'ya gittiğimde ilk isim Boris Liebreuz ve Kristina Richardson'ın kitabını okumak olmuştur. Dokumacı Kemaleddin'in not defterinin orijinalini Liebreuz'un kitabı ile beraber inceledim. Berlin'e geçtiğimde Liebreuz ile buluşup kitap hakkında konuşma şansı da elde ettim. Safiye Türker Işıksel, bu kitap hakkında yazabilecek çevremdeki en uygun isimdi. Bu beş kitabın değerlendirilmesi noktasında, tüm kitabiyat yazarlarımıza teklifimi geri çevirmedikleri için teşekkür ediyorum.

Arşivden bir ben-anlatısı kısmımızda bu sayıda üç katkı var: Her sayıda

olduğu gibi Kemal Gurulkan arşivden ilgi çekici belgelerle ve artık Karabük Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Burak Muhsin Akın, Sultan İbrahim'in hatlarından katkı veriyor. Her iki katkı da Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden. Mine Karataş ise Osmanlı minyatür sanatının büyük ismi Levnî'ye (ö. 1732) ait son derece ilginç bir belgeyi yeniden dikkatinize sunuyor. İlk katkıda, Alemdar Mustafa Paşa'nın (ö. 1808) sadrazamlıkta selefi Çelebi Mustafa Paşa'ya (ö. 1811) hitaben, yanlış anlaşılmaktan kaynaklı son derece hiddetli ve üslubu dehşetli, kendini doğru ifade edebilme kaygısıyla kaleme aldığı mektupları karşısında şaşıracaksınız. Sultan İbrahim'in diğer mektuplarında olduğu gibi bu sayıda yer verdiğimiz mektubunda da nahif üslubu karşısında büyüleceksiniz. Şu ana kadar en etkili örneklerini, Sultan İbrahim (ö. 1648), Sultan III. Ahmed (ö. 1736) ve Sultan I. Abdülhamid'de (ö. 1789) gördüğümüz bu beyaz üzerine hatt-ı hümayunlar sayesinde padişahların bu samimi taraflarını, insani hallerini tüm çıplaklığıyla görebiliyoruz. Üçüncü katkı, görmeye/görülmeğe yönelik bir meslek icra eden nakkaşbaşı-ressam Levnî'nin (ö. 1732) üç senedir süregelen bir göz hastalığından şikayet ettiği ("derd-i remede mübtelâ") 1706 tarihli arzuhali, bu önemli ustanın bugüne ulaşan kıymetli minyatürlerinin arka planındaki hayatını gözler önüne sermesi münasebetiyle oldukça ilginçtir. III. Ahmed, yetecek kadar (kadr-ı kifâye) yardım talep ettiği arzuhale olumlu yanıt verecek ve Edirne Gümrüğü'nden kendisine günlük 20 akçe ihsanı kararı almıştır.⁶⁵

Bu sayının kapak görseli de tıpkı ilk iki sayıda olduğu gibi benim için çok özeldir. Önceki sayılarda, yazmalardan sayfalar olunca, bu sayının kapak görseli bir minyatür olsun istedim. Uzun süredir aramızda Cemal Kafadar'ın 2022'de Medeniyet'te verdiği onur konuşmasında gösterdiği otoportreleri konuşuyorduk. Bu muhtemel otoportrelerin içinden birini kapak görseli olarak seçtim. Kafadar, kapakta kullandığımız görseli power point sunusuna yansıtıp izah ederken aynen şu cümleleri kullanmıştı:

1. Kanuni Sultan Süleyman için hazırlanmış bir metin olan *Süleymân-nâme*'de bulunan bu minyatür, devşirme olgusu ile ilgili bilgilendirici bir sahne içeriyor.

65 Belgeyi bize sunduktan sonra, aynı belgenin Gül İreoğlu'nun *Levnî: Nakış, Şiir, Renk* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999, 40-41) kitabında yayınlandığını fark eden Karataş'ın bu katkısını geri çekmedik. Zira bu önemli ressamın arzuhale bir ben-anlatısı olarak da dikkat çekmeyi önemsiyoruz.

2. Minyatür belli bir coğrafyaya ait gibi gözüküyor. (Hersek ve Bosna gibi bir yerleri çağrıştırıyor.)
3. *Otobiyografik olduğunu düşünmek için bazı sebepler var.* Minyatürde bulunan figürler, sarayda nakkaşhânedede devşirilmiş ve sonradan kapıkulu veya saray sanatkârları arasında temayüz etmiş kimselere ait olabilir.
4. *Burada bulunan figürlerden birisi kendi anlatısını resmetmiş olabilir.* Dönerek arkasına bakan figür bu kişiye ait olabilir mi?
5. Bir minyatür için alışık olmadığımız kadar duyguların öne çıktığı bir sahne içeriyor.⁶⁶

Bu sayı, Üsküp toplantımızın ilk çıktısıdır. Bir sonraki sayıda da Üsküp toplantımızdan katkıları okuyacaksınız. Dördüncü sayımızda buluşuncaya dek, zatınıza hoşça bakınız!

Ahmed Münib'in Berlin'de karşıma çıkan nâle'sini araştırma grubumuzla derste satır satır okurken⁶⁷ çok beğenildi. Ekibimiz, bana da metnin etkili ve duygu dolu bir ben-anlatısı olduğu konusunda güven verdiler. Bir Trabzonlu olarak onun Karadeniz'in bu güzel şehrinde yaşamaktan duyduğu azap beni derinden yaralasa da (!), sözlerime yine de onun Trabzon'dan kurtulmak için yakarışıyla son veriyorum:

Çekmişim çok Trabzon'da âhûzârı
Kılmışım güftâre-yi târih-i cefâyı

Nâlemi itmâm idüb kıldım duâsı,
Eyle Yarabbi Münib'in tez halâsı.⁶⁸

66 Vurgular benim. Cemal Kafadar'ın konuşmasını, kapak görselimizi anlattığı kısım için dakika 3:22'den başlayarak, dinlemek için: <https://www.youtube.com/watch?v=mfTYoXecU6s&t=13342s>.

67 Sadece nâle'yi değil envanterimizdeki her metni araştırma grubumuzla neredeyse satır satır okuyoruz. Nâle'yi okurken her bir kelimeyi ortak akılla ortaya koyduk. Turgay Şafak, Ahmed Münib'in Farsça kullarımlar yoğun metnini düzgün okumamızı sağladı. Mine Karataş metni temize çekti, hatta bir sonraki ders için kalan kısmı yalnız başına transkribe etti ve dersteki okumamız için hızımıza hız kattı.

68 Ahmed Münib'in nâle'si: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 2617, vr. 31b.